

تالچک ۴

دردار در یاریس

خاطر از کتر من حبیبی و خانم شفیقه رهیده

به خوش پدram الوندی

بهار ۱۳۹۵

دیدار در پاریس (تاریخ شفاهی ۴)

به کوشش: پدram الوندی

ویراستار: مهدی موسوی نژاد

نماینده: ستاد نظام موسوی، نمونه خوان: زهره قرزانه

مطبع: هنر و طراح جلد: طه فروتن

صفحه‌آرا: مهلا مهروردی، طراحی جاب: سید محمد فروغی

لیتوگرافی: رسام گریک، چاپ و صحافی: صبا

توبت جاب: اول: ۱۰۰۰، تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۶۶-۴۲-۳ ۸۰۰۰۰ ریال

حقوق چاپ و نشر این اثر برای مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امام سید محمد صدر محفوظ است.

مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی
امام موسی صدر

sadr@imamsadr.ir
www.imamsadr.ir

تلفن: ۳-۸۸۲۹۳۶۲۴-۹۸
فاکس: ۴-۸۸۲۹۳۶۴-۹۸

سخن ناشر

مقدمه

گفت‌وگو با دکتر حسن حبیبی

گفت‌وگو با خانم شفیقه رهیده، همسر دکتر حسن حبیبی

پیوست یکم: حسب حال یک دانشجوی کهنسال

پیوست دوم: خورشید از غرب طلوع کرد

نمایه

۱۵

۱۹

۵۹

۹۳

۱۲۱

۱۴۵

اهمیت یافتن مقوله «هویت ملی» در معادلات سیاسی و اجتماعی جوامع بشری، موقعیت ویژه‌ای نیز به «تاریخ» بخشیده است. اگر در گذشته، تاریخ فقط روایتی داستان‌وار از وقایع بود، امروز تاریخ با شاخه‌ها و گرایش‌های مختلف و متعدّدش به اموری فراتر از روایت وقایع می‌پردازد. بررسی ریشه‌ها و وقایع حال جوامع و تبارشناسی ویژگی‌ها و معضلات هر جامعه با نگرشی تاریخی، در کنار سایر علوم و معارف انسانی، از دیگر کارکردهای متأخر تاریخ است. البته، روشن است که برای رسیدن به این اهداف، علم تاریخ نیز از روش‌ها و شیوه‌های جدیدتری برای حل مسائل و پرسش‌ها و پردازش آن‌ها بهره برده است. «تاریخ شفاهی» که جمع‌آوری خاطرات و روایت‌های شفاهی وقایع تاریخی است یکی از این روش‌هاست. شاید این روش جدید از جهاتی کهن‌ترین شیوه تاریخ‌نگاری هم تلقی گردد. اساس سک توالت اصلی را باید در روش‌شناسی جست‌وجو کرد. در دهه‌های اخیر مراد علمی و پژوهشی توجه خاصی به این روش معطوف کرده‌اند.

محتوای تاریخ شفاهی که از طریق مصاحبه فراهم می‌آید، شامل مشاهدات و تجربه‌های تاریخی اشخاص یا تعلق‌های آنان از دیگر بازیگران صحنه تاریخ است. در تاریخ شفاهی مصاحبه‌گر با راوی کمک می‌کند که در بیان خاطرات خود علاوه بر شرح وقایع تاریخی، احساسات و نظر خود را درباره آن موضوعات نیز بیان کند.

درحقیقت تاریخ شفاهی محصول تلاش مشترک مصاحبه‌گر و مصاحبه‌شونده است و کیفیت داده‌های به دست آمده ارتباط نزدیکی با کارآمدی و تسلط مصاحبه‌گر بر موضوع مورد بحث و قدرت حافظه و البته اهمیت مشاهدات مصاحبه‌شونده دارد.

بدیهی است که گذشت زمان مصلحت‌انگاری راوی را تا اندازه بسیاری کاهش می‌دهد و سبب می‌شود که او با اطمینان خاطر بیشتری به بیان خاطرات خود بپردازد. چه‌بسا بسیاری از خاطرات، هرچند اندک، که عمری در سینه شاهدی تاریخی باقی مانده تنها اطلاعات موجود درباره شخص یا حادثه‌ای باشد که دارای اهمیت فراوان نیز هست.

آنچه از این‌گونه تاریخ‌نگاری به دست می‌آید روایتی است مستند که در کنار دیگر اطلاعات، بخشی از معماهای تاریخی را، به‌ویژه در حوزه تاریخ معاصر، تا حد بسیار حلی می‌کند.

چنین شیرای ارزشمند را برای محقق فراهم می‌آورد که حوادث را نه از یک روزنه که از راه‌های متعددی تجربه جمعی دریابد و به بازکاوی آن بپردازد. و به این ترتیب به‌طور حالت انفعالی این ظرفیت را پیدا کند که در قضاوت تاریخی به استناد بیشتر دست‌یافته و در سیر مطالعاتی خود از اعتبار و اعتماد بیشتری برخوردار شود.

براساس همین ضرورت بود که مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر طرح تاریخ شفاهی امام موسی صدر، اسناد ثبت و ضبط خاطرات نزدیکان و دوستان و همکاران و مرتبطان با ایشان را دستور کار قرار داد.

جایگاه ممتاز امام موسی صدر از جهات مختلف بر اهمیت این طرح می‌افزاید. وابستگی به یکی از خاندان مهم شیعه، حضور مؤثر در حوزه علمی قم و نجف، تحصیل در دانشگاه و ارتباط با مراکز علمی و دانشگاهی، فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی گسترده در ایران، عراق و لبنان، رهبری سیاسی و دینی شیعیان لبنان، ارتباطات وسیع سیاسی و فرهنگی با مجامع بین‌المللی و دولت‌ها و ملت‌ها و نخبگان سایر

کشورها، ایفای نقش به مثابه اندیشمند و متفکر دینی، تعامل گسترده با عالمان ادیان و مذاهب اسلامی و غیراسلامی، تأثیرات عمیق در لبنان و خاورمیانه و غیر اینها همگی شاهی بر اهمیت جایگاه امام موسی صدر و ضرورت اجرای این طرح است. در این پیوند از اردیبهشت ۱۳۸۹ «گروه تاریخ شفاهی» مؤسسه تشکیل شد و مطالعه دقیق آثار و منابع مکتوب مرتبط را آغاز کرد تا ضمن آشنایی بیشتر با زوایای مختلف زندگی و دستگاه‌های امام صدر، اولاً سرفصل‌های اصلی طرح را تعیین، ثانیاً بخش‌ها و ابهامات را مشخص و ثالثاً صاحبان خاطرات و اماکن مرتبط با این روشناسایی کند تا مصاحبه‌ها با هدف‌گذاری و انسجام بیشتری صورت گیرد.

گام بعدی تماس با افراد و ضبط خاطرات بود که به‌رغم برخی مشکلات با سرعت کم، اما امیدبخش آغاز شد. دیدار با دوستان و یاران امام صدر و مرتبه‌داران مطلعان از فعالیت‌های ایشان که صمیمانه همکاران ما را به حضور می‌پذیرند و موجب امید و شادمانی بود. هرچند فقدان برخی افراد و ضعف حافظه بعضی از مصاحبه‌شوندگان تأسف عمیق همکاران طرح را بر می‌انگیخت. همین امر اهمیت ضبط هرچه سریع‌تر خاطرات را مضاعف می‌سازد.

درخواست و انتظار ما از همه کسانی که با امام صدر ارتباط داشته و یا از نزدیک شاهد فعالیت‌های مختلف ایشان بوده‌اند این است که دست همکاران ما را در این پروژه بفشارند و آنان را میهمان خانه‌های شیدنی هرچند کوتاه خود سازند. لطفاً از طرق زیر با ما تماس حاصل فرمایید و با ارسال عکس یا نامه یا سند یا آثار صوتی و تصویری یا دست‌نوشته بر غنای مرکز اسناد مؤسسه بیفزایید. سپاسگزار شما نیز هستیم.

سخن ناشر ۱۳۵۰

تلفن: ۰۲۱-۸۸۴۹۴۱۶۲-۳

پست الکترونیکی: oralhistory@imamsadr.ir

وبگاه: www.imamsadr.ir

نشانی: تهران، میدان هفت تیر، کوچه شریعتی، پلاک ۱۰، واحد ۲

مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر

www.ketab.ir

گفت و گو با آقای دکتر حسن حبیبی عصر روز چهارم آبان ماه ۱۳۹۰، حدود یک سال و چهار ماه پیش از فوت ایشان انجام شد. مصاحبه‌ای کوتاه (حدود یک ساعت و نیم) که به درخواست گروه تاریخ شفاهی مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر صورت گرفت و دکتر حبیبی با وجود بیماری و مشکلات ناشی از آن، اعضای گروه را در محل بنیاد ایران‌شناسی به حضور پذیرفت و برای ساعاتی، به‌مرور خاطرات و گفته‌های خود از امام موسی صدر، دکتر شریعتی و شهید چمران در پاریس و برخی از مسائل مربوط به پروندهٔ ربودن امام موسی صدر در تهران را بیان کرد.

آنجا که تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی و ایران برایشان دغدغه‌ای جدی است و آنرا دنبال می‌کنند، شاید بدانند که مرحوم دکتر حبیبی از جمله کسانی بود که همواره در بیان خاطراتش از دوران انقلاب و مسئولیت پرهیز می‌کرد. به سبب همین سبک طولانی، برای تاریخ‌نگاران، روزنامه‌نگاران و علاقه‌مندان به سیاست، همواره در هاله‌ای از ابهام قرار داشت. سوی دیگر این ابهام ملاحظات اخلاقی و فراموش‌کردن مدارانه‌ای بود که او در بیان خاطراتش لحاظ می‌کرد. در همین مصاحبه کوتاه نیز، که در شرایط بیماری و دوران نقاهت پس از یک دوره بستری صورت گرفت، مطابق روالی که از ایشان سراغ داشتیم، تنها اجازهٔ ضبط صدا را یافتیم و در برابر درخواست فیلم‌برداری از مصاحبه، با مطایبه گفت که «قیافه من مناسب نمی‌خورد.»

مصاحبه با حضور سرکار خانم خورا صدر، مدیر مؤسسه امام موسی صدر و آقای حمید قزوینی و سرکار خانم طیبه ولی‌یغدادی پژوهشگران مؤسسه امام موسی صدر انجام شده است.

در تدوین متن مصاحبه برای حفظ توالی روایت، در چند جا در روند مصاحبه تغییر صورت گرفته است. اولین مورد جایی است که دکتر حبیبی

درباره آخرین دیدارش با دکتر علی شریعتی می‌گوید. چون این مسئله در دو بخش جداگانه مطرح شده بود، در تنظیم نهایی، این دو بخش کنار هم آمده است. بار دوم، پس از طرح مسئله حسینیۀ ارشاد در تبعید بود که مرحوم دکتر حبیبی ناگهان روند بحث را تغییر داد و خاطراتی را درباره اولین هیئتی که قرار بود پس از انقلاب راهی لیبی شود، بیان کرد. این بخش نیز به سبب ضرورت حفظ توالی گفت‌وگو با میان تیتراژ «پس از روایت» به بخش پایانی منتقل شد. بار دیگر، هنگامی که سؤالاتی درباره اوضاع و احوال سیاسی پیش از ربودن امام صدر از ایشان پرسیده شد و پس از آن، «پس از ربودن» درباره سال‌های پیش از آن طرح شد که این بخش‌ها نیز برای حفظ توالی جابه‌جا شدند.

در نهایت نیز روایت دکتر حبیبی از تهیه پیش‌نویس قانون اساسی در بخش پایانی مصاحبه با ایشان آورده شده است.

همچنین با توجه به شیوۀ بیان دکتر حبیبی و تأمل و سکوت‌های جابه‌جای ایشان، لازم بود این سکوت‌ها و واکنش‌های جمع به برخی پرسش‌ها در حین روایت متن آورده شود. که رایج‌ترین عبارت‌هایی نظیر [سکوت] و یا [خنده] استفاده شده است.

علاوه بر این، اشارات دکتر حبیبی در مصاحبه‌اؤن و اهدایت بحث به ساختن برخی ابعاد دیگر در خاطرات ایشان، مصاحبه با همسر ایشان را ضروری ساخت. پس از درخواست واحد تاریخ شفاهی مؤسسه امام موسی صدر، حدود دو سال پس از مصاحبه با دکتر حبیبی، در تاریخ نهم دی ۱۳۹۲ مصاحبه با سرکار خانم شفیقه رهیده، در محل بنیاد امیرکبیر، امکان‌پذیر شد. البته به دلیل تنوع و گسترۀ فعالیت‌های سرکار خانم رهیده، مصاحبه با ایشان از محورهای مصاحبه‌اؤل با دکتر حبیبی فراتر رفت و نکات خواندنی دیگری را نیز به اثر افزود. در این مصاحبه نیز با

توجه به پراکندگی بحث‌های مطرح‌شده، برخی بخش‌های مصاحبه که موضوع مشترک داشتند، با حفظ کلیات کنار هم قرار گرفتند، تا پیوستگی و رشته اصلی کلام از دست نرود.

در بخش سوم دو پیوست به کتاب افزوده شد. نخستین پیوست با عنوان «حسب حال یک دانشجوی کهن سال» متن سخنرانی دکتر حبیبی در سال ۱۳۷۵ و در جریان اعطای دکترای افتخاری دانشگاه تهران است که مروری فشرده و جامع به سوابق علمی و پژوهشی ایشان است. با هدف آشنایی دقیق‌تر و بیشتر مخاطبان، به کتاب افزوده شده است. پیوست دوم روایت دکتر حبیبی از هجرت امام خمینی (ره) از عراق به فرانسه است. در طی مصاحبه یک‌بار این داستان از زبان ایشان به صورت گذرا روایت شده است. متن پیوست شده، روایت کامل و مشروح این ماجرا از زبان ایشان است که سال‌ها قبل در روزنامه اطلاعات منتشر شده است و برای تکمیل بحث در اینجا آورده می‌شود. امید است این اثر ضمن گشودن بابی تازه پیش روی پژوهشگران و علاقه‌مندان به تاریخ این دوره، رضایت خاطر خوانندگان نیز فراهم آورد. با آرزوی رحمت و مغفرت برای شادروان دکتر حسن حبیبی و آرزوی رهایی عزیز دربند و در غربت امام موسی صدر (حفظه الله).

امام الوندی